

TEREZA SIGLOVÁ, *Soudové zisku nenesou. Spory obyvatel městeček pardubického panství v 16. a 17. století,*

Brno 2011, Matice moravská, 386 s., ISBN 978-80-86488-80-6

Na význam trestněprávních pramenů, resp. pramenů vzniklých aplikací trestního práva, pro studium myšlenkového světa a každodenního života raně novověké venkovské společnosti upozorňoval již před téměř třiceti lety Jaroslav Pánek. Hlubší zájem o tuto problematiku se ale v českém dějepisectví dostavil až s prosazením historicko-antropologických přístupů. Do tohoto směru bádání, který se nesoustředí na velké postavy a „významné dějinné“ události, nýbrž na individuální prožitky a myšlenková schémata většinových neprivilegovaných vrstev populace, patří i kniha *Soudové zisku nenesou*. Tereza Siglová v ní cíleně nerozvíjí starší domácí badatelskou tradici výzkumů tzv. hrdelního soudnictví. Nezájímá se o nejzávažnější kriminalitu, tedy o převážně výjimečné formy chování, ale o všední mezilidské konfliktní situace, s nimiž se v životě setká každý jedinec. Zkoumání mechanismů vzniku a řešení každodenních konfliktů přivedlo autorku k obecnějším tématům sociální kontroly, prevence, tolerance a postihu konfliktního chování. Díky nim odkrývá řadu aspektů raně novověké mentality, které souvisejí s obecnými otázkami společenského vývoje, například s teorií sociální disciplinace, civilizačního procesu nebo s problematikou veřejného pořádku a sociálního smíru v předmoderní společnosti.

Jako archivářka Státního oblastního archivu v Pardubicích si k zodpovězení těchto komplikovaných otázek Siglová zvolila pro ni dobře známé a pramenně dostupné prostředí městské komunity na komorním panství Pardubice. Díky vzájemné interakci různých stran, které se podílely na řešení sporů, měla k dispozici písemnosti hned několika původců. Stěžejní heuristickou oporu jí poskytly písemnosti městské provenience (zejména pamětní knihy a radní manuály, v některých městečkách také knihy sporného soudnictví). Předmětné zápisy našla i v knihách patrimoniálního úřadu (například tzv. registra příi) nebo pražského apelačního soudu. Záměrně si přitom vybírala spory řešené pouze v akuzacním neboli civilním a nikoli v inkvizičním řízení. Toto procesní zaměření nepřímo ovlivnilo i časový rozsah práce. V úvodu autorka prohlašuje, že se soustředila na 16. a 17. století, s menšími přesahy do 18. věku. Těžiště její práce ale spočívá především v 16. a počátku 17. století; citovaných příkladů z druhé poloviny 17. století je zřetelně méně a z 18. věku opravdu jen nepatrně. Zjevný úbytek pramenně doložených případů projednaných v akuzacním řízení byl způsoben prosazováním zásad racionálnějšího inkvizičního řízení, k němuž podstatně

přispělo vydání Obnoveného řízení zemského, resp. jeho novelizace a zpřesnění v textech tzv. Deklaratorií roku 1644. I přes vyčtení všech pramenných zdrojů se nakonec autorce podařilo podchytit za více jak dvě století pouze přibližně 850 sporů. Vzhledem k velikosti sledovaného území s více než 130 vesnicemi a 6 sídly městského charakteru (odhad počtu obyvatel není uveden) se jedná o počet velmi nízký. Tereza Siglová si samozřejmě uvědomuje (s. 97), že se jedná jen o pouhý zlomek skutečného rozsahu původních konfliktů. Důvodem podle ní není jen torzovitost pramenů, ale i skutečnost, že se buď část konfliktů podařilo vyřešit neformálně bez účasti oficiálních institucí (například u sporů o čest, s. 245), nebo projednané případy nebyly z mnoha důvodů (zdaleka nejen kvůli nedůslednosti konkrétních úředníků) do úředních knih zapsány.

Přes vědomí těchto objektivních nedostatků, kvůli kterým moderní výzkumy pracující s trestněprávními prameny od jejich statistické analýzy již nezřídka upouští, se Siglová o jejich kvantitativní vyhodnocení přece jen pokouší. K tomuto účelu si vytvořila typologii trestně- i civilněprávních sporů. Zatímco u první skupiny navazuje na starší klasifikace Karla Malého, Jaroslava Pánka, případně (pokud je mi známo) u nás dosud nepoužívanou Petera Schustera, u civilněprávních sporů nepoužila starší bez výhrad přijímané klasifikace (Lenka Kreuzová, Bohumil Roedl), ale navrhla zcela původní rozčlenění na majetkové, procesní a pracovní pře. Toto své rozhodnutí zdůrazňuje tím, že se jedná o ideální typy, které se nemusely ve skutečné praxi v takové podobě objevit a naopak mohlo docházet k obsahovému prolínání. Kvantitativním zhodnocením svého vzorku došla mimo jiné k závěru, že poměr trestně- a civilněprávních sporů se zásadně lišil u městských, vrchnostenských soudů a apelačního tribunálu. Toto zjištění, které zde ale bohužel není dále komentováno, lze jistě přijmout, neboť tyto instituce nevstupovaly do sporů ve stejné fázi řízení, ale zejména v procesně složitějších trestních kauzách působily jako nadřízené, resp. odvolací orgány. Podstatně větší pochybnost vyvolávají zjištění o poměru jednotlivých druhů případů. Lidé v dané lokalitě prý vedli nejvíce při kvůli majetku (44,5 %) a cti (36,3 %); soudy se už méně často zabývaly spory s použitím násilí (8,7 %) nebo urážkami autorit (5,8 %). Takový poměr případů není obvyklý. V historické kriminologii naopak panuje spíše obecná shoda, že majetkových konfliktů přibývalo až v souvislosti s průmyslovou revolucí, stoupajícím vlivem buržoazie a prohlubující se pauperizací nižších vrstev společnosti. Tyto pozoruhodné rozpor s dosavadními poznatky je snad možné vysvětlit právě značnou torzovitostí pramenů. Tereza Siglová si však těchto rozporů patrně není vůbec vědoma; rozhodně na ně nikde neupozorňuje a nepřichází ani s jejich vysvětlením. O platnosti a vypovídací hodnotě statistických dat ostatně nijak nepochybuje. Neptá se na statistickou chybu. Vzhledem k evolučním konceptům, na něž v úvodu bez dalšího využití

odkázala, by bylo velmi přínosné položit si také otázky, co zjištěné změny v poměru jednotlivých druhů sporů znamenají, zda jsou dokladem hlubších změn společenského chování či zda pouze měnícího se zaměření soudních institucí.

Je velká škoda, že Siglová neprovádí komparaci s podobně zaměřenými výzkumy, které zmínila v úvodním kvalitním historiografickém přehledu. Svůj přístup označuje za kombinaci kvantifikace s „detailním kvalitativním popisem“, který se podle jejích slov „blíží spíše antropologické či etnografické metodě“. Ve skutečnosti se ale o kombinaci dvou metodických postupů nejedná. V její práci na sebe tyto metody nenavazují, zjištěné závěry se vzájemně nerozvíjí ani se nepodporují. Každý z nich využívá k řešení odlišných okruhů otázek. V úvodní pasáži uvádí, že detailní mikroanalýzy by měly „objasňovat širší kontext místních poměrů“, a odkazuje přitom na „širší interpretace a abstraktnější analýzy etnografů“. S tím lze jen souhlasit. Právě to však v její práci velmi často chybí. Zasvěcený čtenář může v záplavě detailů, kterým se věnuje skutečně velmi pečlivě, najít řadu pozoruhodných skutečností. Jen výjimečně však autorka sama jejich širší nadčasový nebo nadregionální význam vyzdvihne. Většinou převažuje líčení nadbytečných drobností. Zahlceny jsou jimi už úvodní kapitoly věnované charakteristice zvoleného prostředí. Siglové se sice podařilo s využitím staršího regionálního bádání vykreslit plastický obraz zkoumaného regionu. Představení sídelní struktury, geografických, klimatických poměrů a především hospodářského, správního a právního politického vývoje zdejších měst a městeček je pro obecné zhodnocení s obdobnými lokálně zaměřenými studii jistě žádoucí. Pozornost od tématu však odvádí množství podrobností, které s pojednávanou problematikou konfliktů nijak nesouvisí. K čemu je například jmenovitý výčet vesnic odebírajících pivo z jednotlivých pivovarů nebo dodávajících obilí do konkrétních mlýnů (s. 82–83)? Tyto údaje mohou mít své opodstatnění v přípravných studiích. Monografii, která jako v jejím případě shrnuje výsledky dlouhodobého systematického výzkumu, by měla ale obsahovat především jasná zhodnocení a zobecnění charakteristických rysů a převažujících vývojových trendů.

Kniha *Soudové zisku nenesou* je ukázkou, jak snadno mohou práce inspirované mikrohistorií a historickou antropologií sklouznout k prosté popisnosti. Pečlivější prepisování celých „mikropříběhů“ nebo jen jednotlivých výpovědí z pozoruhodných kauz má samo o sobě jen málo společného s metodou zhuštěného popisu Cliforda Geertze (s. 298–300, 304). Místo aby zasazovala reflexivní výpovědi do obecného kulturního kontextu, do soudobých právních a lokálních správních poměrů, místo aby interpretovala primární empirická zjištění na pozadí aktuální politické, náboženské a hospodářské situace, se Siglová utápí ve zdoluhavých popisech (například sporů o dluhy, s. 197–198). Předmětné jevy nežádka ilustruje několika ukázkami najednou bez jejich zhodnocení nebo rozlišení, v čem se tyto

příklady liší, zda jsou něčím výjimečné či naopak příznačné (s. 203–207). Přestože zvolenou problematiku sleduje v průběhu zhruba dvou set let, během nichž došlo k řadě zásadních právních, demografických, náboženských změn, použité příklady nezřídka postrádají časové zařazení, a tím znemožňují jejich vyhodnocení a zařazení do dlouhodobějších procesů (s. 316–317). Podle mého názoru mnohá pozoruhodná zjištění s dalekosáhlou vypovídací hodnotou (například nevole k věznění dlužníků a obliba řešení sporu o dluhy pomocí rukojemství v kontextu neformální sociální kontroly předmoderního sousedství, s. 209) autorka nedokáže docenit, zobecnit, ba ani vyzdvihnout. To, že si vybrané příklady mnohdy přímo odporují, by nevdalo, pokud by autorka k tomuto rozporu zaujímala vlastní stanovisko. Z nerozvinutých tezí se stávají jen prázdná klišé, jichž je v textu bezpočet: „Okolí se násilnému vyhocení konfliktu snažilo zabránit. [...] Jindy ale okolí naopak (...) k vyhocení situace přispělo.“ (s. 156); „Alkohol tak mohl ve společnosti fungovat jako integrační prvek (...) mohl plnit i zcela opačnou funkci a dezintegrovat společenské vztahy.“ (s. 257) O čem svědčí například výroky – „mezi obviněnými z krádeží více figurovaly osoby nižšího sociálního postavení, které byly často v zaměstnaneckém nebo podřízeném postavení“ (s. 242); „Zcela jistě docházelo k prohrám, které hráči těžce nesli a to zvláště tehdy, když jim už žádná hotovost nezbyla a nikdo jim nechtěl půjčit.“ (258–259) –, pokud nejsou dále rozvedeny? O jejich pravdivosti jistě nikdo nepochybuje. Jen stěží si lze představit opak. Přínosem by bylo spíše posoudit, za jakých podmínek a v jakých situacích docházelo k tomu či onomu jevu. Tyto kulturně podmíněné otázky, jejichž odpovědi by teprve mohly skutečně nabídnout „klíč k jejich mentalitě a hodnotovým systémům“, už autorka ale neřeší.

Tereze Siglové nelze upřít hlubokou znalost pramenů a smysl pro detail. Při obecnější interpretaci empirických zjištění je ale spíše bezradná. Pomoc proto hledá v literatuře. Při rozboru každého druhu konfliktních situací postupuje podle shodného vzorce. Na úvod každé z tématických kapitol uvede základní teoretické koncepty vybraných autorů. Zaujmout k nim vlastní stanovisko, a to dokonce v případech, kdy si vzájemně odporují, se ale neodvažuje. Po nastínění cizích tezí přidá pohled soudobých právních norem (zpravidla Koldínova zákonníku). Pak už standardně následuje kvantitativní rozbor a popisy případů z pardubického panství. Příklady u ní plní roli ilustrace, nikoli dokladů. V podkapitole věnované sousedským sporům například nejprve zevrubně objasňuje vskutku pozoruhodné koncepty německých historiků k povaze (dez)integrační role alkoholu ve společnosti raného novověku. Proč se ale do této polemiky sama aktivně nezapojí? Kvůli nestranné objektivitě? Může být vůbec historik nestranný? Místo aby uvedla vlastní příklady, které by podpořily nebo vyvrátily některé ze stanovisek, raději popisuje a extenzivně (tentokrát v poznámce pod čarou) ocituje

nesouvisějící spor o hraní hazardních her v hostinci a problémy jednoho z hostů s placením (s. 257–258). V závěru kapitol se objevují postřehy, které z jejich příkladů nevyplývají. Nesourodé líčení vyvolává obavy, zda k uváděným závěrům dospěla na základě vlastního výzkumu a zda jsou skutečně platné pro poměry na pardubickém panství 16. a 17. století, nebo jen byly nekriticky převzaty od zahraničních autorit, které však analyzovaly odlišné kulturního milieu.

Tyto pochybnosti zřetelně vystupují v kapitole věnované sporům o čest a v jistotu se mění při rozboru sexuální delikvence. Ze všech témat sociálních dějin kriminality věnovala domácí historiografie v posledních letech největší pozornost právě této problematice. Siglová se ale úzkostlivě drží více jak půl století starých závěrů V. Procházky, který se však ilegálně sexualitě věnoval jen okrajově v souvislosti s dědickým právem. V otázkách manželských sporů Siglová zcela ignorovala zásadní změnu právních a náboženských poměrů, ke které došlo po potlačení stavovského povstání. Bez rozpaků proto přejímá formulace K. Malého platné pro předbělohorské období a přenáší je na dobu po vydání Obnoveného zřízení zemského, kdy už ale naprosto neplatí (například fungování konzistoriálních soudů, zvláště také zaměňování rozvodu manželství u protestantů a rozluky manželství u katolíků, s. 335).

Následující kapitolu o násilných sporech naopak považují za nejpřínosnější část celé práce. Tereza Siglová originálně poukázala jak na pozoruhodná genderová specifika ve vztazích napadení–útočníci a žalující–žalovaní, tak i na význam místa a času útoku, sociálního postavení a stáří aktérů pro hodnocení povahy a závažnosti násilného chování. Rozebrala různé formy násilného jednání (například užití zbraní), způsoby vedení útoků a jejich zacílení na těle oběti. Ani zde se však neubránila některým vágním formulacím. Nadužívání neurčitých zájmen „někdy, někteří“ (s. 282) prozrazuje stylistickou neobratnost a neschopnost jasně formulovat a rozeznat ideální typy a modelové situace. Pokus o zhodnocení využití zbraní postrádá chronologické hledisko a je typickým příkladem absence dobového kulturního (technologického) kontextu (s. 285), který vede k zavádějícím generalizacím.

Celkové vyznění knihy není jednoznačné. Ocenit je třeba vyčerpávající heuristiku a velmi dobrou orientaci v zahraniční, zejména anglickojazyčné, literatuře. V českých poměrech ale práce vyniká především zcela originálním pojetím konfliktů. Siglová je chápe mnohem širěji než jen jako institucionalizované soudní spory, a úspěšně tak navazuje na slibně se rozvíjející západoevropské „bádání o konfliktech“. Stejnou pozornost se navíc snaží věnovat celému spektru zachycených pří, a otevírá tak řadu problémových okruhů, které dosud zůstávaly v domácí historiografii nepovšimnuty. Práce, která jistě i díky tomu vznikala v delším časovém horizontu, však zároveň nepůsobí příliš uspořádaným a vnitř-

ně sevřeným dojmem. Nepřirozeně vyznívá například zařazení institucionální problematiky v kapitole *Zástupci vrchnosti a obcí* mezi kapitoly *Způsoby řešení konfliktů* a *Sousedské spory*, které by spolu jinak věcně těsně souvisely, a bylo by proto logické, kdyby po sobě následovaly. Mnohé problémové okruhy (například otázka násilí) byly zbytečně roztrženy do několika tématických kapitol.

Přes uvedené výhrady je kniha *Soudové zisku nenesou* pozoruhodným příspěvkem ke studiu každodennosti neprivilegovaných vrstev společnosti raného novověku. Její hlavní přínos lze spatřovat v množství odkazů na zahraniční teoreticky nosné práce a v některých pozoruhodných příkladech, které mohou posloužit další komparaci a interpretacím. Její vlastní závěry a metodicky odvážné klasifikace se v budoucnu jistě stanou podnětem k věcné diskusi nad otázkami, které zde byly u nás mnohdy otevřeny vůbec poprvé.

Pavel Matlas